

Szikszaíné Nagy Irma: Magyar stilsztika. Osiris Kiadó. Budapest. 2007. 752 lap

A magyar stilsztika utóbbi évtizedeinek az egyik legjelentősebb, a jövőben minden bizonnyal nagy hatást kifejtő stilsztikai szintézise Szikszaíné Nagy Irma munkája, a *Magyar stilsztika*.

A kötet az Osiris Tankönyvek sorozatban jelent meg, és ez azt is jelzi, hogy a szerzői, illetve kiadói szándék szerint az összefoglalás elsősorban a felsőoktatás hallgatói számára készült. Vitathatatlan azonban, hogy a *Magyar stilsztika* hatóköre ennél szélesebb. Így például biztosak lehetünk abban, hogy a benne foglalt hatalmas és jól strukturált ismeretanyagot fel fogják használni az általános és a középiskolai oktatásban is. Konkrétabban szólva: alapvető fontosságú forrása lehet a magyarnyelv-tankönyveket összeállító szerzőknek, használható ezen kívül közvetlenül is a mindennapi tanítási gyakorlatban, az érettségire történő felkészítésben stb.; és hogy az oktatásban történő felhasználás másik „végpontját” is megjelöljük, említhetjük a doktori iskolák képzéseit is, hiszen a Szikszaíné Nagy Irma által össze-foglalt ismeretanyagot sokoldalúan hasznosíthatják a nyelvtudományi doktori iskolák hallgatói.

Arról szintén szólni kell itt, hogy alkalmas ez a szintézis arra is, hogy hozzájáruljon a magyar stilsztikai kutatások további irányainak alakulásához. Mégpedig több szempontból is: egyes, különösen kidolgozott témakörök – a lehetséges példák közül hadd említsem itt csak a stilsztika történetét vagy az alakzatokat bemutató fejezeteket – biztos alapul szolgálhatnak a további kifejtő, az itt rögzítettekre építő megállapításoknak. És ha már alapozásról beszélünk, illik megemlíteni, hogy biztos alapot jelentett e szintézis több részének lényegében lezáró jellegű megírásához az a közel négy évtizedes kutatómunka, amelyet 1970-től kezdődően a Szathmári István vezetésével működő Stíluskutató csoport végzett. Ezért is volt szerencsés, hogy éppen Szathmári István volt az egyik lektor. Egyébként a könyv másik lektora is igen tapasztalt, neves kutató: Kemény Gábor. Azok a problémafelvetések, részben vagy esetleg egészében nyitva hagyott kérdések, amelyeket megfogalmaz e kötet, szintén inspiráló hatással lehetnek a további kutatásokra. Itt is lássunk legalább egy példát: a stílustipológiáról szólva joggal állapítja meg a szerző a témakör bevezetéseként, hogy a különböző pragmatikai vagy szövegtani elméletekhez kapcsolódva keletkezett stílustipológiák közül egyik sem vált általánosan elfogadottá (569), majd ehhez azt fűzi hozzá, hogy „lehetetlen egységes alapról felosztani a stílusváltozatokat” (570). Ezután a stílustipológia különböző rendszereinek olyan alapos, tárgyilagos és logikus rendszert teremtő ismeretése következik, amely kiváló alapot teremt a bonyolult kérdéskör áttekintéséhez, újragondolásához, illetve akár a további ilyen irányú kutatások számára újabb szempontok megfogalmazásához.

A kötet tárgyát a szerzői előszó így összegzi: „a stílus általános szabályszerűségeit vagy éppen kirívó jelenségeit igyekszik megismertetni a jelenlegi magyartanárokkal és a felsőoktatási intézmények magyar szakos hallgatóival, valamint a stílus iránt érdeklődőkkel. De mindenképpen rendszeres ismeretanyagot kíván nyújtani a stíluselméletben, stílustipológiában és stíluskritikában, segítve az eligazodást a stilsztika tudományában, annak fontos részterületein, szolgálva ezzel a stíluselemzést és ezáltal a szöveg mélyebb megértését.” Ennek a célkitűzésnek megfelelően, illetve a stilsztika tudományági tagolódásához, a stilsztikai kutatások fő irányaihoz igazodva a szerző három nagy egységbe rendezve mutatja be tárgyát. Itt kell megjegyezni, hogy a tankönyvjellegből adódóan, de Szikszaíné Nagy Irma már korábbi munkáiból is ismert szerzői elveiből is következően a kötet tagolása példamutatóan logikus, ezáltal – hogy divatos kifejezéssel éljünk – „olvasóbarát”, hiszen a világos, jól áttekinthető szerkezet teljességgel megalapozza, illetve folyamatosan segíti az olvasói

megértést, a belső összefüggések átlátását. Az alfejezetek sorrendjükben lényegében – a funkcionális stilsztika alapelvei szerint – a nyelvi szintek sorát követik, mégpedig a nyelvi egységek terjedelme szerint. Valójában azonban ötvözik ezt a befogadás sorrendjével, Szikszainé Nagy Irma ezért először magáról a szövegről szól, hiszen ez a maga komplexitásában érinti a befogadót. Igaza van a szerzőnek abban is, hogy a nyelvi elemek merev különválasztása nem célszerű, sőt nem is lehetséges, hiszen ezek stílári szerepe mindig magasabb szinteken valósul meg, ezért azt lényegében a szöveg egészében kell vizsgálni.

A fent említett három nagy egység, azaz főfejezet – a stíluselméleti, a stílustipológiai és a stíluskritikai – a stílustörténet kivételével lényegében lefedi a stilsztikai kutatások összességét. A stílustörténet hiányát – teljesen megalapozottan – Szikszainé azzal indokolja, hogy ennek részletes kifejtését megtalálhatja az olvasó a néhai kiváló kolozsvári nyelvész, Szabó Zoltán monográfiájában, *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai* című kötetben.

A kötet első nagy fejezete (21–566) tehát a stíluselmélettel foglalkozik. A szerző a következőképpen definiálja a stilsztikának ezt az ágát: „A stíluselmélet vagy általános stilsztika a stilsztikának az az ága, amely a stílus jellemzőivel, eszközeivel és fogalmának meghatározásával foglalkozik.” A stíluselméleti rész 13 alfejezetre tagolódik, ezek közül az első *A stílus* című. Mivel nincs módomban a későbbiekben részletesen felsorolni a munkában kifejtett fogalmakat, illetve egészében bemutatni a tárgyalt rendszereket, itt, az első fejezet bemutatásakor hadd tegyem ezt meg, abból a célból is, hogy érzékeltessem a fejezetek alaposágát, finom, a teljességre törekvően részletező struktúráját. Az itt kifejtett fogalmak tehát a következők: stílusérzék (stíluskompetencia), stílusértelem, stílusérték, stíluselvárás, stílustulajdonítás, stílushatás, stílus, nyelvi stílus – szövegstílus, a stílus fogalma a nyelvben, a stílus kognitív meghatározottsága: a stílus mint választás és elrendezés eredménye, a stílus mint a nyelvi elemek gyakorisága, a stílus mint konnotáció, a stílus mint a normától való eltérés, a stílus mint a szövegértelem része, a stílus szocioregionális és -kulturális determináltsága, a stílus összetettsége és rétegzettsége, strukturáltsága, a stílus kohéziót teremtő ereje.

Ez a felsorolás is mutathatja, hogy Szikszainé igyekszik a lehető legalaposabban, a lehető legtöbb szempont bevonásával körüljárni tárgyát. Ez egyrészt jelenti az egyes fogalmak történetének, történeti változásainak alapos bemutatását, másrészt pedig azt, hogy a legújabb tudományos paradigmák eredményeit is felhasználja. A didaktikai szempontból is példamutató felépítésű munkában a részletező tárgyalást a fejezet(ek) végén rövid összefoglalás követi, majd az alapfogalmakat és a fontos kifejezéseket még egyszer közli a szerző. Még egy, szintén általánosítható érvényű megjegyzés az első fejezetről: a stíluselmélet a stilsztika egyik leginkább vitatott területe, egyesek szerint annyira ellentétesek a stílusra vonatkozó felfogások, hogy ezek között nem is lehet színtézist teremteni. Szikszainé viszont – Enkvisttel egyetérve – úgy látja, hogy „a stílusfelfogások fő típusai nem mondanak ellent egymásnak, hanem valójában kölcsönösen kiegészítik egymást” (37). Ez aztán azt is jelenti – és ez a munka egészére érvényes –, hogy a szerző nem kötelezi el magát egyetlen irányzat mellett sem, hanem nyitott minden megközelítési lehetőségre, legyen az akár „klasszikus” vagy éppen a legmodernebb. Meglátja és látatja az összekapcsolás lehetséges pontjait, ugyanakkor világosan elhatárolja a különböző megközelítésmódokat. Ennek eredményeképpen valóban árnyalt, érhető és jól tanítható, tanulható képet kapunk a stílus mibenlétéről.

A 2. alfejezet tárgya a stilsztika története. A bevezetés itt is – mint minden esetben – tömör, szemléletes vázlat. A kifejtésben Szikszainé először röviden tárgyalja magát a *stilsztika* elnevezést, a diszciplína eredetét és önállóságát, majd részletesebben bemutatja a funkcionális stilsztika kialakulását és kibontakozását, és külön foglalkozik a magyar stilsztika történetével. Ezután elhelyezi a stilsztikát a tudományok rendszerében, bemutatja, hogyan viszonyul a stilsztika az egyes nyelvtudományi ágakhoz és az irodalomtudományhoz. Végül a különböző stilsztikai „módszertípus”-okat és az ezekhez kötődő „stilsztikatípus”-okat ismerteti meg az olvasóval, azaz a funkcionális stilsztikát, az elmúlt évtizedek legtekintélyesebb irányzatát, majd a kognitív stilsztikát, napjaink egyre hatásosabb megközelítésmódját, aztán az összehasonlító stilsztikát, illetve a statisztikai stílusutatást.

Meghatározó jelentőségű alapfogalmakat tárgyal, funkcionális megközelítésben, a 3. alfejezet: stíluseszköz, stílusérték, stílusérvény – stílushiba, adekvát stílus – inadekvát stílus, stíluszándék, stílushatás. Az inadekvát stílus jellemző típusait részletesen is bemutatja: azaz a szükszavúságot, a bőbeszédűséget, a dagályosságot, a szótévesztést stb. Meg kell jegyezni, hogy ezeket a kérdéseket nemegyszer a nyelvművelés „illetékességi terület”-éhez sorolják. Vitathatatlan azonban, hogy a stilisztika tárgykörébe is beletartoznak. Helyeselhető tehát Szikszainé eljárása, és hadd jegyezzük meg ehhez azt is, hogy ezáltal rámutat a stilisztika és a nyelvművelés igen-igen szoros kapcsolatára. Egyébként a nyelvművelés oldaláról is mutatkozik a tudatos közeledés, Kemény Gábor például nemrégiben megjelent könyvében a „stílusközpontú nyelvművelés”-ről szólva egyenesen azt mondja, hogy a nyelvművelést „érdemes lenne stilisztikai alapra helyezni”, hiszen – és ez visszavezethető Simonyi programjához és működéséhez – a nyelvművelőnek nem elsősorban a fennálló (sőt olykor egy korábbi) nyelvvállapot védelmezőjeként és az egykorú nyelvhasználat bírálójaként kell fellépnie, hanem azt kell elsődrendű feladatának tekintenie, hogy az anyanyelvben rejlő kifejezési lehetőségeket felkutassa, és a nyelvközösség elé tárja (Kemény G.: *Nyelvi mozaik*, Tinta Kiadó, Budapest, 2008, 115, 126). Ebben a fejezetben tárgyalja Szikszainé a stilisztikai hatásszándék és a stílushatás kategóriákat is.

A stíluselméleti fejezetben a következő nagyobb témákat fejti ki még egy-egy alfejezetben (4–13. fejezet): a szöveg mint stílusegység; az áthallás mint a szövegek stílusa közötti kapcsolat; a mondat mint az elrendezésből fakadó stílussteremtő mód; a frazémák mint stíluspanelek; a szó mint a választásból fakadó stilisztikumforrás, itt részletesen tárgyalja a funkcionális stilisztikában alapvető fontosságú szerepet kapó szinonímia stiláris szerepét; a szó grammatikai jellegzetességei mint stílusérték-hordozók; a hang mint stíléma; a kép mint a szemléletesség és az ismeretátadás eszköze; az alakzat mint a retorikusság funkciói eleme; a nyelvi stílus kísérői mint kiegészítő stílus-eszközök. A felsorolt témakörök egytől egyig alapvető jelentőségűek és – engedjék meg a szubjektívnek tűnő minősítés – „izgalmasak”, most azonban nincs lehetőség mindegyik részletesebb tárgyalására. Általános érvénnyel azonban elmondható, hogy kivétel nélkül mindegyik fejezet mögött rendkívül széles, gondosan feldolgozott – természetesen nemcsak magyar, hanem nemzetközi – szakirodalom áll, amelynek eredményeit a szerző saját kutatásaival kiegészítve, logikus egyéni rendszert teremtve, jó érzékkel választott, találó példákkal összegzi és gondolja tovább. Módszertani szempontból kiemelendő, hogy több fejezet végén is Tóth Árpád „Hegyi beszédek felé” című versének a fejezet témájához igazodó stíluselemzése illusztrálja összefoglaló, gyakorlati jelleggel az előzőekben kifejtetteket.

A kötet második nagy egységének (567–652) tárgya a stílustipológia. Ez a rész két alfejezetből épül fel: *A stílusváltozatok mint a társadalmilag elfogadott nyelvhasználat variánsai*, illetve *A stílusárnyalatok mint választási lehetőségek*. Az első alfejezetben belül a következő fontos kérdésekkel foglalkozik a szerző: a stílustipológia mibenléte, a funkcionális variancia, a stílusváltozatok, a stílusrétegek, a stílustípusok, a stílusváltozatok érintkezése, azaz a stíluspluralizmus és a stílusváltás. Érdemes megjegyezni, hogy a stílusváltozat, a stílusréteg és stílustípus fogalmáról és ebből következően ezeknek egymáshoz való viszonyáról különböző felfogások élnek, ezeket, illetve ezek viszonyát tehát igen nehéz mindenki számára elfogadható módon értelmezni. Az viszont elvárható, hogy egy-egy rendszer következetes legyen, egyértelmű belső logika alapján épüljön fel, és ez két-ségtelenül áll Szikszainé felosztására.

A 2. alfejezetben a stílusárnyalatokat vizsgálja a szerző, mégpedig a stílusárnyalatot meghatározó tényezőket bemutatva. Rendszerében ezek a következők: a stiláris igényesség, a kommunikációs körülmények: a megnyilatkozó(k) és a befogadó(k) kapcsolata, az értelmi és hangulati-érzelmi elemek aránya és milyensége, a megnyilatkozás ideje, a szövegtípus, -műfaj, a megnyilatkozóknak a közlendőhöz, a témához való érzelmi viszonyulása. Ezután még a stílusvariancia két fontos vonatkozásáról esik szó, először is arról az esetről, amikor ugyanarról többféle stílusárnyalattal nyilatkozik meg a beszélő, író, illetve a stílusárnyalatok keveredéséről.

Az utolsó, azaz a harmadik nagy egység (653–689) tárgya a stíluskritika. Ebben a szépirodalmi stílust mint az egyéni művészi stílus megvalósulását vizsgálja Szikszainé. Először egy, mondhatni, „klasszikus” stilisztikai kérdés válaszlehetőségeit mutatja be, főként Péter Mihály érveire építve: hogyan különíthető el a nem művészi és a művészi stílustípus? Ezután foglalkozik még a művészi stílus és a nem művészi stílustípusok kapcsolatával, vagyis egymásra való hatásával: például a művészi stílusba emelt társalgási stílussal, a művészi stílusba beemelt szlengelemekkel stb., az egyéni szépirói stílussal, a művészi stílussal mint a mű egyedi stílusával, a stilizáltsággal, a stílusegység – stílusrétgezetség – stíluspluralizmus kérdéseivel, a stílusváltással és végül a stíluselemzéssel, vagyis az egyéni szépirói stílus feltárásának módszereivel.

Igen hasznos része a kötetnek a *Stilisztikai fogalomtár* (691–708). Többféle funkciója is lehet: azon túl, hogy a stilisztika iránt érdeklődő olvasó itt könnyen és gyorsan megtalálhatja a legfontosabb stilisztikai fogalmak jelentését, a stilisztikát középiskolai, főiskolai vagy egyetemi szinten tanulók számára is nagy segítség lehet ez a tömör kislexikon.

Szintén kiemelendő a könyv végén található alapos és igen gazdag stilisztikai bibliográfia hasznossága. A *stilisztikai szakirodalomból* című részben (709–43) Szikszainé Nagy Irma gazdag irodalomjegyzékét adja a magyar nyelvű és a külföldi stilisztikai munkáknak. A források és a rövidítések jegyzéke után tárgymutató zárja a kötetet.

A mérlegkészítés előtt érdemes megemlíteni itt még azt a jó hírt is, hogy várható a munka folytatása, az elméleti összefoglalást kiegészítő gyakorlókönyv: *Stíluselemzés – Stílusértékelés – Stílusművelés* címmel. Ezen kívül ígéretet kapunk a szerzőtől egy olyan kötetre is, amely a stílusirányzatokat mutatja be elemzésekkel, ennek tervezett címe: *A kezdetektől a posztmodernig. Stílusirányzatokról – stíluselemzésekkel*.

Egy ilyen jellegű, azaz lényegében egy diszciplína teljességét átfogó szintézis áttekintése után nemcsak hogy nem könnyű, hanem valószínűleg egyenesen lehetetlen minden részletre kiterjedő érvénnyel megvonni a mérleget. Néhány megjegyzés azonban mégis teljes bizonyossággal megfogalmazható. Így például az, hogy vitathatatlan: adott időközökben hasznos, sőt szükséges egy-egy tudományterület eredményeinek a teljességre törekvő összegzése, ez pedig egyszerre hálás és hálátlan feladat. Hálás, hiszen joggal érezheti a szerző azt, hogy ilyenkor jelentős feladatot teljesít a tudomány szolgálatában. Olyan értelemben lehet azonban hálátlan feladatnak is tekinteni ezt a „szolgálat”-ot, hogy mindig maradhatnak olyan kisebb-nagyobb területek, amelyeket egy adott részterület kutatója hangsúlyosabbnak ítélne, vagy egyik-másik irányzat képviselője másképpen, más hangsúlyokkal tárgyalna. Ezt azonban szükségszerűnek, sőt ösztönzőnek tekinthetjük a diszciplína szempontjából, ugyanis az ilyen nagy összegzések minden esetben több funkcióval rendelkeznek. Az eredmények számbavétele mellett nemcsak továbbmunkálásra, hanem vitákra is sarkallhatnak. Mindezeknek a funkcióknak magas tudományos színvonalon tesz eleget a *Magyar stilisztika*. Nagyon lényeges szempont az is, hogy az oktatásnak is nagy nyereség, hiszen a közoktatásnak időről időre szüksége van olyan megbízható, kellően kimunkált alapművekre, amelyekre a tankönyvek épülhetnek, amelyekhez a gyakorló pedagógusok mindennapi munkájukban egy-egy tudományterület új eredményei iránt érdeklődve, biztos támpontokat keresve fordulhatnak. Ezeknek a követelményeknek is kiválóan megfelel Szikszainé munkája. Hadd utaljak itt vissza arra a már említett tényre is, hogy didaktikai szempontból rendkívül kiérlelt, azt merném mondani, hogy kifogástalan a könyv: hivatkozhatok itt a logikus elrendezésre, a lényegkiemelő rész- és a fejezet-összefoglalásokra, a megértést és a memorizálást könnyítő vázlatok alkalmazására, a remek érzékkel megválasztott és sokszor igen olvasmányos példákra stb.

Mindezek alapján jó szívvel ajánlhatom mindenkinek a *Magyar stilisztikát*. Sőt, az ajánlásom túl azt is mondhatnám, hogy „kötelező olvasmány” mindenki számára ez a munka, aki ma Magyarországon komolyan, elmélyülten akar stilisztikával foglalkozni.